

УДК 581.9 (477)

RANUNCULACEAE ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ. I. КЛЮЧ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ

АНДРІЙ В. НОВІКОВ

Анотація. В даній публікації представлено ключ родини Ranunculaceae для території Львівської, Закарпатської, Рівненської, Волинської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської та Хмельницької областей України. Наведений ключ включає 102 види і розроблений з урахування сучасної таксономії родини та новітніх даних по систематиці її представників. Ключ пропрацьовано до рівня видів, проте в окремих випадках додатково подано коментарі щодо внутрішньовидової структури таксонів. Визначник доповнено короткою інформацією щодо поширення видів, їх декоративного значення та охорони.

Ключові слова: Ranunculaceae, Західна Україна, визначник

Державний природознавчий музей НАН України, Театральна 18, Львів, 79008, Україна; novikoffav@gmail.com

Вступ

Необхідність створення нового ключа для родини Ranunculaceae для території Західної України була обумовлена, в першу чергу, значним поступом таксономічних досліджень (TUTIN *et al.* 1964; TUTIN & SNATER 1993; НОТ 1991, 1995; ТАМУРА 1990, 1993, 1995; ЦВЕЛЕВ 2001; ТАКНТАЈАН 2009) її представників від часу виходу у друк останніх узагальнених визначників для флори України (ЧОПИК 1977; ПРОКУДИН 1987). З іншого боку, така необхідність була обумовлена відсутністю завершеного сучасного опрацювання флори України водночас з присутністю цілої низки нових таксономічних і флористичних публікацій (ВОРОШИЛОВ 1990; УТЕЛІ *et al.* 2000; STARMÜHLER & МІТКА 2001; STARMÜHLER 2002; МІТКА 2003, 2008; HÖRANDL *et al.* 2005; PAUN *et al.* 2005, 2008; НОВІКОВ 2009, 2010; РОНІКІЕР 2010; ЕМАДЗАДЕ 2011; HÖRANDL & ЕМАДЗАДЕ 2011, 2012; JABBOUR & RENNER 2011, 2012; МІТКА & НОВІКОВ 2011; НОВІКОВ & МІТКА 2011; НОВІКОВ ТА МІТКА 2011a, b).

Цей ключ розроблено з урахуванням літературних даних (ТНОМЕ 1885; ZAPALOWICZ 1908; HEGI 1912; SZAFER 1927; ASCHERSON & GRAEBNER 1929; КОМАРОВ И ШИШКИН 1937; DOSTAL 1954, 1989; HOLUB 1956; BELDIE 1977; FUTÁK & BERTOVÁ 1982; СТОЙКО *ma in.* 1982; SZAFER *et al.* 1988; HEJNÝ & SLAVÍK 1988; JALAS & SUOMINEN 1989; TASENKEVICH 1998; MOSYAKIN & FEDORONCHUK 1999; ЦВЕЛЕВ 2001; КОБІВ 2004; FISCHER *et al.* 2008; RUTKOWSKI 2008; ROTHMALER 2009), існуючих електронних баз даних (THE PLANT LIST 2010; FLORA EUROPAEA DATABASE 2012; IPNI 2012) та опрацьованого гербарного матеріалу до рівня видів. Оскільки у більшості випадків, як показує досвід, достатньо ідентифікувати зразок саме до рівня виду. А при необхідності більш детальної ідентифікації можна скористатися рядом поглиблених наукових праць (REICHENBACH 1838; DOMIN 1929; GÁYER 1930; ВОРОШИЛОВ 1945; COOK 1963; SEITZ *et al.* 1972; SKALICKÝ 1982, 1985, 1990; ZIMAN *et al.* 2004, 2005). При створенні ключа було використано як вітчизняні, так і закордонні наукові публікації, перелік яких подано у списку використаних джерел. За

основу при створенні ключа було обрано систему родини, представлену у Flora Europaea (TUTIN & SNIATER 1993), латинські назви таксонів вивірено згідно цитувань баз даних theplantlist.org та ipni.org. (THE PLANT LIST 2010; IPNI 2012), українські назви – згідно КОБІВ (2004).

Ключ містить 102 види, підтверджені або такі, що потенційно можуть бути віднайдені на території Львівської, Закарпатської, Рівненської, Волинської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської та Хмельницької областей України.

Список скорочень

Б.-м. – більш-менш
 Берн. конв. – Бернська конвенція (1999)
 Брч. – багаторічник
 Дек. – декоративний
 Дер. – деревні
 Зав. – зав'язі
 Завш. – завширшки
 К. – корені
 Кв. – квітки, квіткові
 Квл. – квітколоже
 Квн. – квітконіжки
 Крщ. – кореневища
 Л. – листки, листові
 Л. оцв. – листочки оцвітини
 Мат. – маточки, маточкові
 Нас. – насінини
 Нект. – нект., нектарникові
 Орч. – однорічник
 Охорон. – охороняється
 Оцв. – оцвітина
 Пел. – пелюстки
 Пл. – плоди
 Прикв. – приквітки
 Приквч. – приквіточки
 Прим. – Примітка
 Р. – рослини
 Ст. – стебла, стеблові
 Суцв. – суцвіття
 Тич. – тичинки, тичинкові
 Трав. – трав'яні
 ЧКУ – Червона книга України (2009)
 Чаш. – чашечка
 Чшл. – чашолистки

Caltha L. – Калюжниця

Кв. крупні, зібрані у малоквіткові закриті тирси. Оцв. жовта, л. оцв.овальні або округлі. Мат. багато. Зрілі листянки видовжені, сильно вигнуті назовні, поступово звужуються у гачкувато загнуті стовпчики, низові л. трикутно-ниркоподібні – subsp. *cornuta* (Sch., Nym. et Cot.) Hegi. Зрілі листянки б.-м. рівні, різко звужуються у короткий відігнутий стовпчик, низові л. трикутно-округлі – subsp. *palustris*. Ст. прямостоячі або повзучі, голі. Трав. р., Брч., 15-50(60) см, IV-VI. **1. К. болотна – *C. palustris* L.**

На мокрих луках і болотах звичайно у Карпатах та на рівнині.

Trollius L. – Купальниця

Кв. крупні (3-5 см у діаметрі), переважно поодинокі, кулясті. Оцв. жовта. Мат. багато. Пл. – листянка. Л. пальчасто-розсічені, доли л. пластинки – широкі, клиноподібні. Ст. голі, прямостоячі. Зав. – 4,5-10 мм, стовпчики – 0,5-2 мм, ст. високі (40-70 см), з л. – subsp. *europaeus*. Зав. – 4,5-7 мм, стовпчики – 3-5 мм довжиною, ст. низькі (20-40 см), майже без л. – subsp. *transsilvanicus* (Schur.) Domin. Трав. р., Брч., 15(20)-60(80) см, V-VI(VII). **1. К. європейська – *T. europaeus* L.**

На вологих луках, узліссях та заростях. *T. europaeus* subsp. *europaeus* – звичайно у Карпатах та на рівнині. *T. europaeus* subsp. *transsilvanicus* – рідко у високогір'ї Карпат. Інколи культивується.

Helleborus L. – Морозник

1. Оцв. біла. Кв. великі, по 1-3 на пагоні. Ст. л. виключно яйцеподібні, цільнокраї. Прикореневі л. розсічені, зимуючі. Трав. р., Брч., до 30 см, (I)II-IV. **1. М. чорний – *H. niger* L.**

Дек. р., інколи зустрічається здичавілою у природі.

– Оцв. червонувата або зелена,

інколи з фіолетовим відтінком зсередини. Ст. л. розсічені або роздільні, подібні до прикореневих. Прикв. пильчасті. Прикореневі л. розсічені, не зимують 2

2. Оцв. червонувата, з фіолетовим відтінком зсередини. Мат. до 30 мм, стовпчики – до 12 мм. Прикореневі л. знизу опушені, з виступаючими головними жилками. Трав. р., Брч., 20-40 см, (II)III-IV.

2. М. червонуватий – *H. purpurascens* W. et K.

У лісах та узліссях, інколи у чагарниках. У Карпатах та на рівнині, інколи культивується як дек. р.

– Оцв. зелена або жовто-зелена. Прикореневі л. знизу голі або слабо опушені, без виступаючих жилок 3

3. Л. оцв. широко-яйцеподібні, налягають краями один на одного. Мат. 25-30 мм, стовпчики – до 10 мм. Прикореневі л. та прикв. гостро пильчатокраї. Суцв. 1-3-квіткові. Трав. р., Брч., (25)30-40(50) см, (II)III-IV. **3. М. зелений – *H. viridis* L.**

Рідко культивується як дек. р., інколи зустрічається з дичавілою у природі. Переважно у Лісостепу.

– Л. оцв. вузько-яйцеподібні, вільні або ж налягають лише основами. Мат. 15-18 мм, зігнуті стовпчики довші за них (20-25 мм). Кв. поодинокі, верхівкові. Трав. р., Брч., до 45 см, II-III.

4. М. чагарниковий – *H. dumetorum* W. et K.

Культивується як дек. р., інколи зустрічається з дичавілою у природі. У Прикарпатті та Лісостепу.

***Callianthemum* C.A. Meyer – Рутовик**

Кв. поодинокі. Оцв. біла, всередині жовта або рожева. Пел. 5-20, з нект. при основі. Чшл. – 5. Горішків багато, 4,5-5 мм завдовжки, яйцеподібні, зморшкуваті, з короткими ніжками; їх дзьобики (стовпчики) короткі, гачкуваті. Базальні л. черешкові, пірчастоскладні, з широкими лопатевими

листочками. Нижні ст. л. черешкові, пірчасторозсічені. Верхні ст. л. сидячі, лопатеві або розсічені. Трав. р., Брч., 5-35 см, VII-VIII.

1. Р. коріандролістий – *C. coriandrifolium* Rchb.

На вологих скелях, а також вздовж гірських потоків, переважно у субальпійському поясі Карпат. Дуже рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

***Eranthis* Salisb. – Весняник**

Кв. 20-30(40) мм у діаметрі. Оцв. жовта, оточена покривалом з 3 сидячих розсічених ст. л. Пел. багато, у вигляді лійчастих дволопатевих нект., коротші за тич. Чшл. зазвичай 6, жовті, пелюсткоподібні. Листянок зазвичай 6, на коротких ніжках, ~15 мм завдовжки. Базальні л. черешкові, 5-розсічені. Ст. і л. голі. Бульби продовгасті. Трав. р., Брч., 5-15 см, II-III.

..... **1. В. зимовий – *E. hyemalis* (L.) Salisb.**

Культивується як дек. р.

***Nigella* L. – Чорнушка**

1. Кв. огорнута розсіченими прикв., довшими за л. оцв. Оцв. світло-блакитна, біла або рідше рожева. Мат. повністю зрослі, гладкі. Л. лінійчасто розсічені, продовгасті. Трав. р., Орч., (15)20-30(45) см, V-VIII.

..... **1. Ч. дамаська – *N. damascena* L.**

Дек. р., інколи зустрічається у природі на сухих ділянках.

– Кв. не огорнута прикв. Л. лінійчасто розсічені, яйцеподібні у загальному обрисі. ... 2

2. Мат. голі, зрослі між собою до середини, плавно переходять у стовпчики. Нект. опушені. Трав. р., Орч., (10)15-30(45) см, VI-IX.

..... **2. Ч. польова – *N. arvensis* L.**

На полях та сухих схилах, у посівах у всіх районах, інколи у культурі як дек. р.

– Мат. вкриті бородавчастими

залозками, повністю зрослі між собою, перехід у стовпчики різкий. Нект. голі. Трав. р., Орч., (10)15-40(50) см, VI-IX.

..... **3. Ч. посівна – *N. sativa* L.**

Культивується як дек. р., інколи дичавіє. По всіх районах.

***Isopyrum* L. – Рівноплідник**

Кв. білі, дрібні, на видовжених квн. Зав. гачкувато опушені, з загнутими стовпчиками. Л. трійчато-розсічені з обернуто-яйцеподібними сегментами л. пластинки. Трав. р., Орч., 10-30 см, IV.

..... **1. Р. рутвицелистий – *I. thalictroides* L.**

Ранньовесняні р. У Карпатах часто, на Поліссі та у Лісостепу – спорадично.

***Actaea* L. – Воронець**

Кв. дрібні, зібрані у короткі поодинокі китиці. Оцв. біла або жовтувата. Л. оцв. овальної форми. Пл. – чорні ягоди. Л. 3-5-пірчато розсічені, з неприємним запахом. Ст. прямостоячі, голі. Трав. р., Брч., 30-60 см, V-VII.

..... **1. В. колосистий – *A. spicata* L.**
У широколистяних лісах та чагарниках, на вологих затінених ділянках звичайно у всіх районах.

***Cimicifuga* L. – Клопогін**

Кв. дрібні, зібрані у великі продовгасті китицеподібні суцв. Оцв. зеленяво-біла. Л. оцв. округлої форми. Пл. – опушені листянки з короткими стовпчиками. Л. 3-розсічені, опушені знизу, з неприємним запахом. Ст. прямостоячі, голі. Трав. р., Брч., 80-150 см, VII-VIII.

..... **1. К. європейський – *C. europaea* Schipcz.**
У широколистяних лісах узліссях та чагарниках звичайно у всіх районах.

***Aquilegia* L. – Орлики**

1. Ст. голі або опушені виключно

незалозистими волосками. Л. трирозсічені. Кв. великі (3-5 см), зібрані у розлогі китицеподібні суцв. Оцв. синя, блакитна, фіолетова, рожева, червонувата або біла. Пл. – опушена листянка. Тич. не виступають або виступають незначно за край оцв. Нас. чорні, блискучі. Трав. р., Брч., 30-80 см, V-VII.

..... **1. О. звичайні – *A. vulgaris* L.**

У світлих лісах та чагарниках спорадично. Культивується як дек. р., інколи дичавіє.

– Ст. опушені залозистими волосками ... 2

2. Пластинка л. оцв. довша за шпорку. Тич. коротші або ± рівні пластинкам л. оцв. Кв. великі (4-5 см), зібрані у розлогі китицеподібні суцв. Оцв. блакитно-синя або фіолетова. Нас. чорні, зморшкуваті, матові. Трав. р., Брч., 15-30 см, VI-VII.

..... **2. О. трансильванські – *A. transilvanica* Schur**

На вапняках у Карпатах, рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

– Пластинка л. оцв. коротша за шпорку. Тич. рівні або довші за пластинки л. оцв. Кв. великі (4-5 см), зібрані у розлогі китицеподібні суцв. Оцв. темно-фіолетова, рожева або біла. Нас. чорні, зернисті, блискучі. Трав. р., Брч., 20-40 см, VI-VII.

..... **3. О. чорніючі – *A. nigricans* Baumg.**

На вапняках у Карпатах, рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

***Consolida* L. – Сокирки**

1. Мат. і квн. голі. Кв. у розлогіх малокувіткових китицеподібних суцв. Шпорки л. оцв. загнуті вниз. Оцв. темно-синя або синьо-фіолетова. Пл. – гола листянка. Л. 3-розсічені, сегменти вузьколінійчасті. Трав. р., Орч., 15-50(70) см, VI-VIII.

..... **1. С. польові – *C. regalis* Gray**

У посівах на полях, городах, вздовж доріг у всіх районах спорадично. Інколи культивується як дек. р.

– Мат. і квн. опушені. Кв. у густих багатоквіткових китицеподібних суцв. 2

2. Приквч. не досягають кв. Мат. плавно звужується у стовпчик. Шпорки 13-18 мм, загнуті вниз. Нас. чорні. Оцв. синя, рожева, рідше біла. Пл. – опушена листянка. Трав. р., Орч., (20)30-100 см, VI-VII.

..... **2. С. Аякса – *C. ajacis* (L.) Schur**

У посівах на полях, городах, вздовж доріг у всіх районах спорадично. Культивується як дек. р., інколи дичавіє.

– Приквч. сягають кв. Мат. різко звужується у загнутий короткий стовпчик. Шпорки 8-12 мм, загнуті вгору. Нас. червоно-коричневе. Оцв. синьо-фіолетова, рідше рожева або біла. Пл. – опушена листянка. Трав. р., Орч., (25)30-100 см, VI-VIII.

... **1. С. східні – *C. orientalis* (J. Gay) Schröd.**

У посівах на полях, городах, вздовж доріг у всіх районах спорадично. Культивується як дек. р., інколи дичавіє.

***Delphinium* L. – Дельфіній**

1. Основи нижніх л. розширені у виражені піхви (до 20 мм). Пластинки середніх і верхніх л. розсічені до самої основи, сегменти л. пластинки часто на окремих черешечках. Крщ. вкорочене, бульбоподібне. Мат. і кв. голі. Л. оцв. яйцеподібні, тупі, ззовні опушені незалозистими волосками, інколи з домішками залозистих. Оцв. світло-фіолетова. Пл. – голі листянки. Кв. у густих щільних китецеподібних суцв. Трав. напіврозеткові р., Брч., (40)50-120 см, VI-VII.

..... **1. Д. надрізний – *D. fissum* Waldst. et Kit.**

Рідкісний вид, може бути віднайдений на сухих степових і лучних ділянках на Прикарпатті та Поділлі. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

Прим. Збірний вид, таксономічна структура якого потребує детальних досліджень. Інколи розрізняють окремо *D. leiocarpum* Hutch., *D. pallasii* Nevski, *D. sergii* Wissjul на підставі характеру опушення ст., л. оцв., квітконіжок та мат.

– Основи нижніх л. не мають піхв.

Пластинки середніх і верхніх л. розсічені не до основи. Крщ. продовгасте. Л. оцв. видовжено-яйцеподібні. Оцв. темно-блакитна або синьо-фіолетова. Пл. – листянки. Кв. у щільних китецеподібних суцв. Л. оцв., мат., квн., приквч. і ст. голі – subsp. *elatum*. Л. оцв. з залозистим опушенням, мат. з незалозистим опушенням, квн. з гачкуватим і/або залозистим опушенням, приквч. і ст. опушені – subsp. *nacladense* (Zapał.) Holub. Л. оцв. з залозистим опушенням, мат. голі, квн. з гачкуватим і/або залозистим опушенням, приквч. і ст. опушені – subsp. *alpinum* (Waldst. et Kit.) Nyman. Трав. напіврозеткові р., Брч., 50-180(220) см, VI-VII.

..... **2. Д. піднесений – *D. elatum* L.**

D. elatum subsp. *elatum* – культивується як дек. р., інколи дичавіє. У природі трапляється у чагарниках та на гірських луках. *D. elatum* subsp. *nacladense* та *D. elatum* subsp. *alpinum* – рідкісні гірські р., що ростуть на луках та вапнякових виходах у Карпатах. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

***Aconitum* L. – Аконіт**

1. Шолом видовжений циліндричний (у 2,5-3 рази вищий за ширину), з коротким пологим дзьобиком

..... 2

– Шолом іншої форми, не більше як у 2,5 рази вищий за ширину

..... 3

2. Оцв. фіолетова або блідо-блакитна. Нект. не торкаються даху шолома; шпорки нект. спіральні закручені. Мат. 3, голі – subsp. *moldavicum*; повністю опушені короткими гачкуватими волосками – subsp. *hosteanum* (Schur) Graebn. & P. Graebn.; повністю опушені довгими відстовбурченими волосками – subsp. *simonkaianum* (Gáyer) Starmühl.; при основі опушені довгими відстовбурченими, а вище короткими гачкуватими волосками – subsp. *porcii* Starmühl. Нас. без виражених крил. Л. роздільні. Трав. р., напіврозеткові, крщ., Брч., 40-170 см, VI-VIII.

..... **1. А. молдавський – *A. moldavicum* Насц.**

Переважно у вологих затінених місцях,

у лісах та чагарниках, вздовж потоків та рік. Інколи на відкритих ділянках у субальпійському поясі. *A. moldavicum* subsp. *moldavicum* часто у Карпатах, рідше у Лісостеповій зоні. *A. moldavicum* subsp. *hosteanum* часто, а subsp. *simonkaianum* та subsp. *porcii* – рідко у Карпатах.

– Оцв. біла, брудно-біла жовта або блідо-жовта. Мат. 3, голі – subsp. *lycoctonum*; гачкувато опушені – subsp. *lasiostomum* (Rchb. ex Bess) Warnke. Нект. не торкаються даху шолома; шпорки нект. спіральньо закручені. Оцв. опушена, опадає після відцвітання. Нас. без виражених крил. Л. 5(7)-роздільні, сегменти л. пластинки широкі. Трав. р., напіврозеткові, кореневищні. Брч., 40-170 см, VI-VIII.

2. *A. вовкобійний* – *A. lycoctonum* L. em. Koelle.

У вологих затінених оселищах, в лісі та на узліссях. У Карпатах і Лісостепу рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009) як *A. besserianum* Andr. ex Trautv.

Прим. Інколи розмежують *A. lycoctonum*, *A. besserianum*, *A. lasiostomum*, *A. rogowiczii* та *A. vulparia*, які відрізняються забарвленням шолому та характером опушення квн. і мат., проте таксономічний статус і самостійність цих таксонів потребують ревізії.

3. (1). Л. розсічені з вузькими ланцетоподібними або лінійчастими сегментами л. пластинки, оцв. не опадає після відцвітання 4

– Л. роздільні з клиноподібними або широкими ланцетоподібними сегментами л. пластинки, оцв. опадає після відцвітання 5

4. Оцв. жовта або блідо-жовта. Шоломи опушені виключно відстовбурченими волосками, а квн. опушені повністю або частково опушені відстовбурченими волосками – морфотип *anthora* (NOVIKOFF & MITKA 2011). Шоломи і квн. опушені гачкуватими волосками – морфотип *eulophum* (NOVIKOFF & MITKA 2011). Шолом напівсферичний, бобоподібний або дещо

видовжений (у 0,8-1,3 рази вищий за ширину). Нас. з трьома однаковими повздовжніми крилами на ребрах. Л. розсічені, сегменти л. пластинки вузькі (0,7-2,6 мм завш.) лінійні або ланцетоподібні. Трав. р., безрозеткові, бульби сферичні або видовжені ріпоподібні. Брч., 18-113 см, VII-IX.

..... 3. *A. протиотруйний* – *A. anthora* L.

На виходах вапнякових і крейдяних порід, на скелях та кам'янистих розсипах. Рідко у Карпатах та на Поділлі. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009) як *A. jacquinii* Rchb.

– Оцв. синя, жовто-синя або брудно-жовта, опушена гачкуватими або закрученими волосками. Шолом напівсферичний, бобоподібний або дещо видовжений. Нас. з трьома однаковими повздовжніми крилами на ребрах. Л. розсічені, сегменти л. пластинки вузькі (0,7-2,6 мм завш.) лінійні або ланцетоподібні. Трав. р., безрозеткові, бульби сферичні або видовжені ріпоподібні. Брч., 20-130 см, VII-IX.

..... 4. *A. несправжньопротиотруйний* – *A. pseudanthora* Błocki ex Rasz.

На виходах вапнякових і крейдяних порід, у ксеротермних трав. угрупованнях на Поділлі. Рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

5. (3). Шолом сферичний або півмісяцевий, його висота приблизно рівна ширині. Нект. завжди торкаються даху шолома; шпорки нект. головчасті. Нас. з трьома повздовжніми крилами, одне з яких сильно розвинуте. Суцв. щільне, свічкоподібне. Бульби продовгасті 6

– Шолом конічний, рідше – видовжений округлий; його висота у 1,5-2,5 рази перевищує ширину. Шпорки нект. відхилені або закручені. Нас. лише з одним повздовжніми крилом. Суцв. розлоге, галузисте. Бульби сферичні, часто на коротких столонах 9

6. Квн. голі. Приквч. зубчасті або трилопатеві. Оцв. темно-синя. Шолом голий. Мат. (2)3(4), рідко 5, голі. Тич. нитки голі – subsp. *firmum*, або опушені – subsp. *fissurae*

Nyárády. Шпорки нект. головчасті. Трав. р., Брч., 20-60 см, VII-VIII.
..... **5. А. міцний** – *A. firmum* Rchb.

На кам'янистих схилах та у трав. угрупованнях союзів *Adenostylyon* і *Calamagrostion*, вздовж потоків, переважно у субальпійському та альпійському поясах Карпат. Рідко.

– Квн. опушені 7

7. Шолом густо опушений короткими гачкуватими волосками, інколи з домішками відстовбурчених. Мат. (2)3(4), голі або опушені поодинокими гачкуватими волосками. Шпорки нект. головчасті або дещо загнуті. Оцв. темно-синя або темно-фіолетова. Приквч. переважно ланцетоподібні, рідше – зубчастокраї. Трав. р., Брч., 20-60 см, VII-VIII. **6. А. буковинський** – *A. bucovinense* Zapał.

Поблизу гірських потоків, на кам'янистих росипах, скелях, а також у вільховому і сосновому криволіссі у субальпійському та альпійському поясах, інколи – у верхньому монтанному поясі Карпат. Рідко.

– Шолом голий або опушений поодинокими відстовбурченими волосками 8

8. Квн. вище від приквч. опушені виключно довгими відстовбурченими волосками, а нижче від приквч. – з відстовбурченим, гачкуватим або ж змішаним опушенням. Мат. 3, голі або поодинокі опушені на дорзальній стороні. Шпорки нект. головчасті. Оцв. темно-синя. Приквч. ланцетоподібні, зубчастокраї або трилопатеві. Трав. р., Брч., 20-60 см, VI-VIII. **7. А. чорногірський**

– *A. xczarnohorensis* (Zapał.) Mitka.

На кам'янистих схилах та у трав. угрупованнях союзів *Adenostylyon* і *Calamagrostion*, вздовж потоків у субальпійському та альпійському поясах Карпат. Звичайно.

– Квн. вище від приквч. опушені короткими гачкуватими волосками, часто з домішкою поодиноких відстовбурчених,

а нижче приквч. – голі або ж з аналогічним опушенням. Мат. (2)3(4), голі або поодинокі опушені на дорзальній стороні. Шпорки нект. головчасті або дещо загнуті. Оцв. темно-синя або темно-фіолетова. Приквч. переважно ланцетоподібні, рідко зубчасті. Трав. р., Брч., 20-40 см, VI-VIII.

8. А. маленький – *A. xnanum* (Baumg.) Simonk.

На кам'янистих схилах та у трав. угрупованнях союзів *Adenostylyon* і *Calamagrostion*, вздовж потоків у субальпійському та альпійському поясах Карпат. Рідко.

9. (5). Шолом округлий, інколи з видовженою нижньою частиною; його висота не більше як у 2 рази перевищує ширину. Нект. торкаються даху шолома 11

– Шолом видовжений конічний з довгим дзьобиком; його висота у 2-2,5 рази перевищує ширину. Нект. не торкаються даху шолома. 10

10. Мат. 3-5, опушені відстовбурченими волосками виключно вздовж вентральних швів. Оцв. синя, блакитна або строката. Шолом голий. Шпорки нект. переважно відхилені, рідше закручені. Квн. довгі, голі. Приквч. ланцетоподібні або лопаткоподібні, інколи трироздільні, голі або гачкувато опушені по краях. Трав. р., Брч., 40-160 см, VI-VIII. **9. А. строкатий** – *A. variegatum* L.

Переважно у широколистяних лісах, в угрупованнях *Arunco-Doronicetum* у субмонтанному та монтанному поясах Карпат, а також у Лісостеповій зоні. Рідко.

– Мат. 3, повністю густо опушені відстовбурченими залозистими волосками. Оцв. синя. Шолом густо опушений відстовбурченими волосками. Шпорки нект. закручені або відхилені. Квн. та приквч. повністю опушені залозистими відстовбурченими волосками – subsp. *lasiocarpum*. Квн. повністю голі або ж опушені залозистими відстовбурченими волосками лише вище приквч., а нижче голі або з гачкуватим опушенням – subsp. *kotulae* (Pawl.)

Starmühl. et Mitka. Трав. р., Брч., 40-160 см, VI-VIII. **10. А. опушеноплодий** – **А. lasiocarpum** (Rchb.) Gáyer

Вздовж гірських потоків, на вологих луках союзу *Calthion*, а також на відкритих ділянках та луках союзу *Adenostylion*, вздовж вільхового криволісся, переважно у монтанному та субмонтанному поясах, інколи може заходити у субальпійський пояс у Карпатах. На Поділлі представлений виключно *A. lasiocarpum* subsp. *kotulae*. Рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009), Берн. конв (BERN CONVENTION 1999).

11. (9). Шолом голий, сферичний. Оцв. темно-синя, синя або строката. Мат. 3(5), стерильні, голі. Квн. опушені виключно поблизу кв. Шпорки нект. відхилені. Приквч. ланцетоподібні або трилопатеві, голі. Бульби дещо видовжені. Трав. р., Брч., 60-170 см, VI-IX.

11. А. садовий – **А. xcammarum** L. em. Fries.

Дек., інтродукується на присадибних ділянках та городах, інколи зустрічається у природі. Звичайно по всіх областях.

– Шолом опушений короткими відстовбурченими волосками, сферичний або дещо видовжений. Квн. б.-м. густо повністю опушені відстовбурченими волосками 12

12. Мат. 3, голих або з поодинокими короткими відстовбурченими волосками. Шпорки нект. відхилені або головчасті. Квн. б.-м. повністю опушені відстовбурченими залозистими волосками. Приквч. ланцетоподібні або лопатеві, густо опушені. Трав. р., Брч., 60-170 см, VII-VIII. **12. А. Дегена** – **А. degenii** Gáyer

На вологих відкритих ділянках поблизу гірських потоків, на вологих луках, край лісу, серед чагарників тощо, переважно у монтанному поясі, інколи у субмонтанному та субальпійському поясах Карпат. Б.-м. звичайно.

– Мат. густо опушені відстовбурченими волосками. Квн. повністю опушені відстовбурченими залозистими волосками. Приквч. ланцетоподібні або

лопатеві, густо опушені. Шпорки нект. відхилені або закручені. Трав. р., Брч., 60-170 см, VII-VIII. **13. А. Гаєра** – **А. xgayeri** Starmühl.

На вологих відкритих ділянках поблизу гірських потоків, на вологих луках, край лісу, серед чагарників тощо, переважно у монтанному поясі, інколи у субмонтанному та субальпійському поясах Карпат. Часто.

***Anemone* L. – Анемона**

1. Ст. л. (л. покривала) сидячі. Ст. не розгалужене, пряме. Кв. 3-9 у зонтичних суцв. Пл. – зморшкуваті горішки, голі. Оцв. біла, інколи ззовні рожевувата або синювата. Л. оцв. 5 або 6, обернуто-яйцеподібні. Пиляки жовті. Ст. опушені. Сегменти базальних л. прямі, л. оцв. інервуються при основі 3-7 жилками і мають 1-3 анастомози – subsp. *narcissiflora* var. *narcissiflora*. Сегменти базальних л. серпоподібні, л. оцв. інервуються при основі 7-9 жилками і мають 5-9 анастомозів – subsp. *narcissiflora* var. *podolica* Zapal. Трав. р., Брч., (10)20-40(60) см, V-VII. **1. А. нарцисоцвіта** – **А. narcissiflora** L.

A. narcissiflora subsp. *narcissiflora* var. *narcissiflora* – на полонинах і кам'янистих схилах у Карпатах спорадично. *A. narcissiflora* subsp. *narcissiflora* var. *podolica* – на узліссях, галявинах і у чагарниках спорадично на Поділлі і Прикарпатті. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

– Ст. л. (л. покривала) черешкові 2

2. Р. з тонкими підземними столонами. Горішки густо опушені довгими (1-1,5 мм) волосками, при дозріванні розлітаються. Оцв. біла. Л. оцв. зазвичай 5, широко-овальні. Пиляки жовті. Кв. термінальні, поодинокі. Л. 5-розсічені. Сегменти л. пластинки широкі. Ст. голе. Трав. р., Брч., 15-35(40) см, V-VI. **2. А. лісова** – **А. sylvestris** L.

На узліссях, лісових галявинах, у чагарниках, у Лісостепу звичайно.

– Р. з потовщеними горизонтальними кореневищами. Горішки опушені короткими

волосками (до 0,7 мм) 3

3. Оцв. жовта, опушена ззовні. Пиляки жовті. Кв. 1 або 2, рідше – до 5. Ст. л. (л. покривала) на дуже коротких черешках (до 5 мм). Л. 5-розсічені, голі. Ст. голе. Бруньки відновлення на кореневищі великі, з 4-5 бруньковими лусками. Трав. р., Брч., (7)15-25(30) см, (II)IV-V.

..... **3. А. жовтецева – *A. ranunculoides* L.**

У тінистих лісах, у чагарниках та зрідка на галявинах. Спорадично по всій території.

– Оцв. біла, інколи рожевувата, гола ззовні. Кв. 1. Ст. л. (л. покривала) на виражених довгих черешках. Л. 5-розсічені, голі. Бруньки відновлення на кореневищі дрібні, з 2-3 бруньковими лусками. Трав. р., Брч., (6)10-25(30) см, III-V.

..... **4. А. дібровна – *A. nemorosa* L.**

У лісах, на узліссях та галявинах, інколи на луках. Типово по всій території.

Heratica Mill. – Печіночниця

Кв. поодинокі. Оцв. синювато-біла. Під оцв. 3 яйцеподібних л. утворюють несправжню чаш. Пл. – листянки, опушені. Л. 3-роздільні. Л. пластинки знизу і черешки опушені. Трав. р., Брч., 5-15(25) см, III-V.

..... **1. П. звичайна – *H. nobilis* Mill.**

У лісах та чагарниках у Карпатах, Поліссі і Лісостепу. Інколи культивується як дек. р.

Pulsatilla Mill. – Сон

1. Ст. л. з короткими черешками, подібні до розеткових базальних л. Термінальний сегмент л. пластинки розсічений до центральної жилки. Л. пластинки голі або слабо опушені. Ст. опушені. Оцв. біла, ззовні опушена. Кв. поодинокі, термінальні. Трав. р., Брч., (15)20-30(45) см, IV-V.

..... **1. С. білий (Шерфеля) – *P. alba* Rchb.**

На гірських луках у Карпатах. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009) як *P. scherfelii* (Ullep.) Skalický.

– Ст. л. сидячі, їх пластинки розсічені на лінійчаті сегменти 2

2. Базальні л. пальчасто-розсічені, голі або слабо опушені. Термінальний сегмент л. пластинки інколи з коротким черешечком. Молоді базальні л. опушені. Ст. опушені. Оцв. синьо-фіолетова, ззовні опушена. Кв. поодинокі, дзвоноподібні, термінальні. Трав. р., Брч., 10-35(45) см, IV-V.

..... **2. С. відкритий – *P. patens* (L.) Mill.**

У лісах, на узліссях та галявинах. На Поліссі та у Лісостепу звичайно, на Розточчі та у Передкарпатті – рідко. Охор. ЧКУ (Дідух 2009), Берн. конв. (BERN CONVENTION 1999) та Директивою ЄС про збереження природних місцезростань.

Прим. У флорі Західної України вид представлено виключно підвидом *P. patens* subsp. *patens*, який вирізняється короткими (17-30 мм) та широкими сегментами базальних л. (5-12 мм).

– Базальні л. пірчасто-розсічені, засихають восени. Оцв. лілова, червонувата або фіолетова 3

3. Кв. обернуті вверх або дещо нахилені. Оцв. лілова або фіолетова, ззовні опушена. Молоді базальні л. опушені, зрілі – голі або слабо опушені. Л. пластинки пірчасто розсічені на 7-9 сегментів, які також розсічені. Ст. опушені. Л. з'являються разом з кв., базальні л. з >100 сегментів, л. оцв. вузько-еліптичні – subsp. *vulgaris*. Л. з'являються пізніше від кв., базальні л. з ~40 сегментами, л. оцв. широко-еліптичні – subsp. *grandis* (Wender.) Zämelis. Трав. р., Брч., (5)10-40(50) см, IV-V.

..... **3. С. звичайний – *P. vulgaris* Mill.**

У лісах, на узліссях та галявинах. У Передкарпатті та Лісостепу, на Розточчі рідко. Охорон. Берн. конв. (BERN CONVENTION 1999).

– Кв. повислі, л. оцв. мають відігнуті та інколи закручені кінчики. Оцв. темно-фіолетова – subsp. *nigricans* (Störck) Zämelis. Оцв. червонувато- або блідо-фіолетова –

subsp. *pratensis*. Базальні л. опушені, глибоко розсічені на ~150 вузько-лінійчастих сегментів. Ст. опушені. Трав. р., Брч., 10-50 см, IV-V.

4. *C. лучний (чорніючий) – P. pratensis* (L.) Mill.

На сухих ксеротермних луках, у світлих соснових лісах, їх узліссях і галявинах. На Прикарпатті, Поліссі та у Лісостепу. Рідко. Охор. ЧКУ (Дідух 2009).

Clematis L. – Ломиніс

1. Кв. великі, 5-10(15) см у діаметрі 2

– Кв. дрібні, 2-3(4) см у діаметрі 3

2. Л. сидячі, прості, цілюнокраї, продовгасто-яйцеподібної форми, їх кінчики загострені. Ст. прямостояче, зазвичай нерозгалужене. Кв. термінальні, поодинокі, рідко – 2-3 кв., 3-5 см у діаметрі. Оцв. темно-фіолетова, темно-синя, рідко біла. Л. оцв. опушені виключно вздовж центральних жилок. Трав. р., Брч., 30-50(70) см, VI-VII. **1. Л. цілюнокраї – C. integrifolia** L.

На узліссях, лісових галявинах та у чагарниках. Спорадично по всій території.

– Л. пірчастоскладні, сегменти л. пластинки яйцеподібні. Ст. в'юнке, ліаноподібне. Кв. поодинокі або у розлогих суцв., зазвичай 10-15 см у діаметрі. Оцв. різноманітного забарвлення. Л. оцв. голі або опушені тільки вздовж ц. жилок. Пл. – горішок, з довгим вигнутим носиком. Горішок (5-10 мм) і носик (3-6 см) рівномірно опушені короткими волосками. Трав. р., Брч., 300-400(500) см, V-VII. **2. Л. Жакмана – C. xjackmanii** T. Moore

Дек. р., культивується у садах та парках, інколи дичавіє. Нараховує десятки сортів. Звичайно по всій території.

3. Ст. прямостояче, трав'янисте або лише при основі здерев'яніле. Л. пірчато-складні. Сегменти л. пластинки яйцеподібні, їх кінчики загострені. Кв. дрібні (~2 см), обернуті вверху, зібрані у б.-

м. щільні щиткоподібні суцв. Оцв. біла. Л. оцв. еліптичні, видовжені, голі або вільчасто опушені по краю. Пл. – горішок, з довгим вигнутим носиком. Горішок (2-3 мм) голий, носик (10-15 мм) – густо опушений довгими волосками. Трав. р., Брч., 50-100(150) см, (V)VI-VII. **3. Л. прямиї – C. recta** L.

У лісах, на узліссях та лісових галявинах, а також у чагарниках. На Передкарпатті та у Лісостепу, спорадично.

– Ст. в'юнке з розвинутими вусиками, зазвичай здерев'яніле 4

4. Окрім оцв. присутні пелюсткоподібні стаменоїї. Кв. (2-4 см) на пониклих квн., зібрані у розлогі суцв. Оцв. блакитна або синя. Л. оцв. опушені тільки ззовні. Горішок (2-4 мм) і носик (2-3 см) густо опушені довгими волосками. Л. 3-5-пірчастоскладні. Кожен з сегментів л. пластинки, у свою чергу, трирозсічений. Напівкущ, дер., 100-200(300) см, V-VI(VII). **4. Л. альпійський – C. alpina** (L.) Mill.

У лісах та чагарниках у Карпатах. Спорадично.

Прим. В Україні представлено виключно *C. alpina* subsp. *alpina* з блакитним або синім (рідко білуватим) забарвленням оцв.

– Стаменоїї відсутні. Кв. (1-1,5 см), на б.-м. прямих квн., зібрані у густі китицеподібні суцв. Оцв. зелено-білувата. Л. оцв. опушені на обидвох поверхнях. Горішок (0,3-0,7 мм) і носик (2-2,5 см) густо опушені довгими волосками. Л. 5-7-пірчастоскладні. Напівкущ, дер., 200-500(900) см, VI-VII(IX). **5. Л. виноградолистий – C. vitalba** L.

У світлих лісах, чагарниках та кам'янистих схилах на Закарпатті. Інколи культивується як дек. р. і дичавіє. Спорадично.

Myosurus L. – Мишехвіст

Кв. дрібні (1-2,5 см у діаметрі), поодинокі, на довгих квн. Оцв. жовта або жовто-зелена. Л. оцв. 5, продовгасто-еліптичні зі шпорками, обернутими донизу. Окрім оцв. присутні 5

лійкоподібних стамінодіїв-нект. Тич. 5-10. Мат. багато, розташованих на видовженому кв. у вигляді колоса. Пл. – горішки. Л. лінійчаті, 5-10 см завдовжки. Дрібні розеткові трав. р., Орч., 2-10 см, IV-V(VI).
..... **1. М. малий – M. minimus L.**

Вологі поля і луки, болота. Спорадично по всій території.

Ceratocephala Moench. – Реп'яшок

Кв. дрібні (5-10 мм у діаметрі), поодинокі, на довгих опушених квн. Оцв. подвійна. Чшл. 5, опушені, зелені; пел. – 5, голі, жовті з нектарними залозками при основі. Тич. – 5-15. Мат. багато, опушених, з рогоподібними стовпчиками, розташованих на видовженому кв. у вигляді короткого колоса. Пл. – двовипуклі горішки з рогоподібним носиком. Л. 3-5 см завдовжки, опушені, трироздільні з лінійчастими сегментами л. пластинки. Дрібні розеткові трав. р., Орч., 3-5(10) см, III-V.
..... **1. Р. яйцеподібний (Р. подільський) – С. testiculata (Crantz) Roth**

На сухих відкритих ділянках, у полях, на вапнякових виходах, на смітниках та вздовж залізничних колій як бур'ян. По всій території звичайно.

Ranunculus L. – Жовтець

1. Оцв. біла, рожева або червона 2

– Оцв. жовта 14

2. Водні або болотні р., л. плаваючі або/і занурені (тоді нитчасто-розсічені), кв. поодинокі у пазухах л. 3

– Наземні напіврозеткові р., базальні л. – черешкові, горішки без поперечних зморшок 13

3. Л. пластинки плаваючих л. від лопатевих до розсічених, л. пластинки занурених л. – нитчасто-розсічені (капілярні

л.). Занурені л. інколи відсутні 4

– Плаваючі л. відсутні, присутні виключно капілярні л. 7

4. Занурених капілярних л. немає, присутні лише 3-5(7)-лопатові ниркоподібні плаваючі л. Кв. дрібні (2-4,5 мм у діаметрі). Оцв. проста, біла. Л. оцв. до 4,5 мм завдовжки, видовжено-овальні, не налягають один на одного. Кв. під мат. голе. Горішки дрібні (~1 мм), голі. Трав. р., Орч./Брч., 10-40(60) см, VI-IX.
.... **1. Ж. пающолистий – R. hederaceus L.**

Культивується як водна дек. р. Може дичавіти.

– Занурені капілярні л. присутні. Оцв. подвійна; чшл. зелені, овальні; пел. >5 мм, білі, рідше рожеві або червонуваті. Кв. опушене. Мат. і недозрілі горішки ± опушені, пізніше – голі. Плаваючі л. від лопатевих до розсічених 5

5. Пел. 5-10 мм завдовжки, білі, при основі жовті; нект. в обрисі округлі. Кв. опушене довгими щетинистими волосками. Незрілі горішки 1,5-2 мм, слабо опушені вздовж дорзальної жилки. Зрілі горішки безкрилі. Квн. до 5 см завдовжки, переважно коротші ніж л., у пазухах яких вони розташовуються. Л. пластинки плаваючих л. 3-5-лопатові. Мілководні трав. р., Орч./Брч., 10-150(200) см, (IV)V-IX.
..... **2. Ж. водяний – R. aquatilis L.**

У стоячих і повільних протічних водоймах. Спорадично по всій території.

– Пел. (5)10-15(20) завдовжки, білі або рожеві, при основі жовті; нект. в обрисі грушеподібні. Квн. 5-10 см, довші за л., у пазухах яких вони розміщені. Л. пластинки плаваючих л. 3-5-роздільні або 3-5-розсічені 6

6. Розвинуті занурені л. коротші за міжвузля. Л. пластинки плаваючих л. зарубчасті. Кв. щільно опушене короткими волосками. Незрілі горішки 1,5-2,5 мм,

голі або слабко опушені. Зрілі горішки крилаті. Міаководні трав. р., Орч./Брч., 10-100(150) см, (IV)V-IX.

..... **3. Ж. щитковий – *R. peltatus*** Schrank

Неглибокі стоячі і повільні протічні водойми, на Закарпатті та у Карпатах спорадично.

– Розвинуті занурені л. довші за міжвузля. Л. пластинки зарубчасті або цільнокраї. Квл. опушене. Незрілі горішки 1,5-2,5мм,слабкоопушені.Протічніводи,трав. р., Орч./Брч., 20-300 см, VI-VIII.

4. Ж. китицевий – *R. penicillatus* (Dumort.) Bab.

У стоячих і повільних протічних водоймах. Рідко по всій території.

7. (3). Капілярні л. 8-30 см, довші за міжвузля, їх сегменти часто паралельні до центральної осі л. 8

– Капілярні л. менше 8 см, коротші за міжвузля, їх сегменти рідко паралельні до центральної осі л. 9

8. Квл. під мат. виражено опушене ... див. **Ж. китицевий – *R. penicillatus*** (Dumort.) Bab.

– Квл. під мат. ледь опушене або голе. Пел. більше 5 мм завдовжки, налягають одна на одну, білі, жовті при основі. Нект. округлі або продовгувато-грушоподібні. Розвинуті капілярні л. ~10(30) см, однакової з міжвузлями довжини або довші. Квл. голе, зморшкувате. Горішки 1-2 мм, голі. Стрімкі потоки, водні трав. р., Брч., 50-600 см, VI-VIII. **5. Ж. плаваючий – *R. fluitans*** Lam.

У повільних протічних водоймах у Карпатах, рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

9. (7). Сегменти капілярних л. нитчасті, розміщені у одній площині, після виймання з води вони не злипаються у пучок. Загальний обрис капілярних л. – круглий. Пел. до 10 мм завдовжки, накладаються одна на одну, білі, жовті при основі. Нект. півмісяцеві в обрисі. Квл. виражено опушене. Незрілі горішки слабко опушені вздовж дорзальної жилки. Повільні протічні або стоячі води, водні трав.

р., Орч./Брч., 5-100(300) см, V-VIII.

6. Ж. кільцелистий – *R. circinatus* Sibth.

У стоячих і повільних протічних водоймах. Рідко по всій території.

– Сегменти капілярних л. не розміщені в одній площині. Загальний обрис капілярних л. не круглий 10

10. Пел. до 5 мм завдовжки, не налягають одна на одну, нект. півмісяцевої форми 11

– Пел. більше 5 мм завдовжки, налягають одна на одну, нект. не півмісяцевої форми 12

11. Зрілі горішки більше 1,5 мм. Незрілі горішки опушені вздовж дорзальної жилки, зібрані по 20-40 штук у голівках. Квл. випукле, опушене. Капілярні л. після виймання з води сильно злипаються. Ст. голі або нещільно опушені. Повільні протічні води, водні трав. р., Орч./Брч., 5-80(100) см, V-IX.

7. Ж. волосолистий – *R. trichophyllus* Chaix

У стоячих і повільних протічних водоймах. Спорадично по всій території.

– Зрілі горішки менше 1 мм. Квл. опушене. Незрілі горішки голі або рідко опушені, зібрані по 50-80(100) штук у голівках. Квл. видовжене у колонку, опушене. Капілярні л. після виймання з води сильно злипаються. Ст. голі. Стоячі води, водні трав. р., Орч./Брч., 5-80(100) см, VI-VIII.

..... **8. Ж. Ріона – *R. rionii*** Lager

У стоячих водоймах у Лісостепу. Рідко.

Прим. *R. rionii* морфологічно близький до *R. trichophyllus* і інколи розглядається як підвид останнього.

12. (10). Пел. 5-10 мм завдовжки. Нект. в обрисі округлі. Квл. до 5 см завдовжки, переважно коротші ніж л., у пазухах яких вони розташовуються див. **Ж. водяний – *R. aquatilis*** L.

– Пел. (5)10-15(20) завдовжки. Нект. в обрисі грушоподібні. Квл. 5-10 см, довші за л., у пазухах яких вони розміщені

..... див. **Ж. щитковий – R. peltatus** Schrank

13. (2). Кв. 1-2, 20-25 мм у діаметрі. Пел. 5, широко-овальні. Чшл. 5, вузько-овальні. Горішки 1,5-2 мм, сіро-зелені, з дзьобиками рівноїїм довжини. Базальні л. округлозубчасті, інколи зубчасті або 3-лопатеві на апексі. Ст. л. лінійчаті або вузько-ланцетоподібні, не утворюють піхви навколо ст. Ст. голе. Невисокі трав. р., Брч., 5-15 см, VI-VII.

..... **9. Ж. округлозубчастий – R. crenatus** Waldst. & Kit.

На лищикових (слюдяних) виходах у вологих місцях, в альпійському поясі у Карпатах. Рідко у Мармароських горах.

– Кв. багаточисельні, 10-20(25) мм у діаметрі. Пел. 5, овальні. Чшл. 5 або більше, голі або майже голі. Горішки 2-3 мм, голі, з коротким гачкуватим дзьобиком. Всі базальні л. виражено роздільні або лопатеві. Ст. л. подібні до базальних, лопатеві і зубчастокраї, огортають стебло. Ст. голе. К. не потовщені. Трав. р., Брч., (40)80-120(130) см, VI-VII.

10. Ж. платанолістий – R. platanifolius L.

У лісах та на полонинах у Карпатах. Б.-м. звичайно.

14. (1). Л. пластинки цільні або зі слабко вираженими трьома лопатями 15

– Принаймні частина л. виражено лопатеві, роздільні або розсічені 23

15. Пел. 8-12, продовгасті овальні. Чшл. 3. Горішки дрібні (1,5-2,5 мм), округлі, яйцеподібні, з ледь вираженим дзьобиком. Л. пластинки широко-овальні або округлі, серцеподібні. К. утв. бульбоподібні потовщення 16

– Пел. і чшл. по 5. 17

16. Кв. 15-50 мм у діаметрі. Квл. опушене. Квн. довші за л., у пазусі яких вони розташовані. Горішки волохаті, ст. під час цвітіння дуже короткі, основи л. пластинок стиснуті докупи – *subsp. calthifolius* (Rchb.)

Arcang. Горішки слабко опушені короткими волосками, ст. під час цвітіння видовжені, основи л. пластинок не стиснуті докупи, у пазухах л. присутні виводкові бруньки – *subsp. bulbilifer* Lambinon. К. бульбоподібно потовщені. Трав. р., Брч., (5)10-40 см, III-V.

..... **11. Ж. весняний – R. ficaria** L.

У вологих лісах та заростях, на узліссях у Карпатах, Лісостепу і на Поліссі. Спорадично.

– Кв. 15-20(30) мм у діаметрі. Квл. голе або слабко опушене. Квн. коротші за л., у пазусі яких вони розташовані. Горішки зазвичай голі, рідше – зі слабким щетинистим опушенням. К. бульбоподібно потовщені. Трав. р., Брч., 5-7 см, III-V.

12. Ж. фікарієвий – R. ficarioides Bory et Chaub.

Вологі оселища у Карпатах. Рідко.

17. (15). Кв. 10-20 см у діаметрі, 1 або декілька. Пел. 5, овальні. Чшл. 5, голі. Квл. випукле, опушене поодинокими волосками. Горішків мало, близько 4 мм, голі, з вираженими жилками, з коротким гачкуватим дзьобиком. Всі л. сизувато-зелені. Базальні л. черешкові, з дуже широкими ниркоподібними л. пластинками, з'являються після відцвітання. Нижні ст. л. – сидячі, ниркоподібні. Верхні ст. л. – сидячі трилопатеві або ланцетоподібні. Кальцефіл. Трав. р., Брч., (10)15-30(50) см, V-VII.

..... **13. Ж. отруйний – R. thora** L.

На виходах вапняків у Карпатах. Рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

– Л. пластинки від ланцетоподібних до яйцеподібних, або клиноподібні трилопатеві 18

18. Кв. на виражених квн. Горішки з дуже коротким або редукованим дзьобиком 19

– Кв. сидячі або майже сидячі, дрібні (до 3 мм у діаметрі), сидять у пазухах л. або у розгалуженнях ст. Чшл. голі, жовті. Горішків 25-30, завдовжки ~2,5 мм, з пухирчастими випинаннями; їх дзьобики дорівнюють половині довжини самого горішка. Нижні л. овальні цільні, з довгими черешками.

Верхні л. вужчі, ланцетоподібні, переважно зубчастокраї, з короткими черешками. Ст. галузисті. Трав. р., Орч., (5)10-25 см, V-VIII.

14. Ж. бокоцвітний – *R. lateriflorus* DC.
На сонячних ділянках на вологих або затоплюваних луках, на болотах, вздовж берегів водойм. На Закарпатті, у Лісостепу, рідко.

19. Кв. 5-50 мм у діаметрі. Горішки >1 мм. Л. пластинки цільні. 20

– Кв. багаточисельні, 3-5(8) мм у діаметрі. Горішки <1 мм, вкриті дрібними папілярними виростами, дзьобик майже відсутній. Л. пластинки дрібні (5-10 мм), клиноподібні трилопатеві (інколи п'ятилопатеві) або овальні цільні. Інколи присутні занурені капілярні нитчасті або розсічені л. Ст. міцне, галузисте; спочатку сланке, а потім прямостояче. Водні або прибережно-водні трав. р., Брч., 10-15(50) см, VI-VII.

15. Ж. багатолістий – *R. polyphyllus* Waldst. et Kit. ex Willd.

У зарослих водоймах, на болотах та вздовж берегів на Закарпатті, Поліссі та у Лісостепу. Спорадично.

20. Кв. зібрані у малокувіткові суцв., рідше поодинокі. Ст. міцні, прямостоячі, рідко полегли. Горішки >1,5 мм. 21

– Кв. завжди поодинокі, дрібні (2-5(10)мм). Горішки ≤1,5мм. Л. всі черешкові. Л. пластинки цільні, ланцетоподібні або лінійчасті. Ст. тонкі, нитчасті, звивисті і сланкі, завжди вкорінюються у вузлах. Трав. р., Брч., (5)10-30(50) см, (V)VI-VII.

16. Ж. сланкий – *R. reptans* L.
На вологих луках, болотах та вздовж берегів водойм. На Поліссі, рідко.

21. Кв. <15(20) мм у діаметрі. Горішки 1,5-2 мм. Невеликі р., які зазвичай не вищі 50 см. 22

– Кв. у малокувіткових суцв., (20)30-50 мм у діаметрі. Квн. циліндричні, без

борозенок. Горішки ~2,5 мм, з коротким широким дзьобиком. Базальні л. овальні, серцеподібні, черешкові; швидко опадають. Ст. л. продовгасто-овальні, з короткими черешками або сидячі. Всі л. б.-м. зубчастокраї. Ст. прямостоячі, міцні, з вираженою центральною порожниною. Трав. р., Брч., 50-100(150) см, VI-VIII.

17. Ж. язиколістий (великий) – *R. lingua* L.

На болотах та вздовж берегів водойм. По всій території, б.-м. звичайно.

22. Кв. 7-20 мм у діаметрі, від 1 до кількох. Квн. слабко опушені прилеглими волосками, бороздчасті. Пел. двівчі довші за чшл., перекриваються принаймні при основі. Горішки округлі, 1,5-2 мм, голі, гладкі; з дуже коротким дзьобиком. Л. пластинки від продовгасто-овальних до загострених ланцетоподібних, цілюнокраї або зубчасті, тонкі. Нижні л. черешкові, верхні – сидячі. Ст. прямостояче або частково полегло, тоді вкорінюється у вузлах. Трав. р., Брч., 8(15)-50(80) см, VI-VII.

18. Ж. вогнистий – *R. flammula* L.

Вздовж берегів водойм, на торфовищах та вологих луках. У Карпатах, Поліссі та Лісостепу. Спорадично.

– Кв. 5-9 мм у діаметрі, багаточисельні. Квн. з притиснутим опушенням, інколи з борозенками. Пел. двівчі довші за чшл., повністю вільні. Горішки ~1,5 мм, стиснуті, вкриті дрібними пухирчастими випинаннями; з ледь помітним дзьобиком. Нижні л. овальні або серцеподібні. Верхні л. вужчі, ланцетоподібні, з короткими черешками або сидячі. Ст. прямостояче, рідше полегло. Трав. р., Орч., (10)15-30(40) см, VI-VI.

19. Ж. вужачколістий – *R. ophioglossifolius* Vill.

На вологих луках, болотах та вздовж берегів водойм. На Закарпатті, рідко.

Прим. Вид, морфологічно близький до *R. flammula*. Відрізняється меншими загальними розмірами; пел., які не перекриваються (у *R. flammula* пел. принаймні частково перекриваються) та пухирчатою поверхнею горішків (у *R. flammula* – гладка).

23. (14). К. бульбоподібно потовщені ... 24
 – К. не утворюють бульб 26

24. Чшл. під час цвітіння відгинаються
 вниз, огортаючи квн. Р. густо опушені 25

– Кв. 1,5-2,5 см у діаметрі, поодинокі
 або у малоквіткових суцв. Пел. 5. Чшл. 5, не
 відгортаються під час цвітіння. Горішки голі,
 сильно стиснуті, крилаті; з прямим вираженим
 дзьобиком, який має загнутий кінчик.
 Базальні л. пальчасто 3- або 5-розсічені на
 вузькі лінійчаті сегменти. Ст. слабко опушене
 прилеглими волосками або голе. Всі або
 частина к. формують продовгасті бульби. Трав.
 р., Брч., 20-30 см, V-VI.

20. Ж. стопоподібний – *R. pedatus* Waldst. et Kit.

На заплавних луках та на трав. схилах. На
 Поліссі та у Лісостепу. Спорадично.

Прим. Інколи виокремлюють самостійний
 вид *R. silvestreppaceus* Dubovik, який, імовірно,
 є синонімом *R. pedatus*, проте таксономічної
 ревізії.

25. Кв. 1,5-2(3) см у діаметрі. Горішки
 продовгасті, бородавчасті, плавно переходять
 у прямі гострі дзьобики, які довші за
 них. Сегменти л. пластинок базальних
 л. ромбоподібні, широкі. Нижні ст. л.
 3-5-роздільні або розсічені; сегменти широкі,
 зубчастокраї або лопатеві; черешкові. Верхні
 ст. л. – трилопатеві або ланцетоподібні, сидячі.
 Ст. і л. густо опушені довгими прилеглими
 і/або відстовбурченими повстянистими
 волосками. К. з веретеноподібними бульбами.
 Трав. р., Брч., 20-30 см, V-VI.

21. Ж. гостроплодий – *R. oxyspermus* Willd.

Може бути віднайдений на Поділлі.
 На степових ділянках та у ксеротермних
 угрупованнях.

– Кв. 3-4 см у діаметрі. Горішки
 тригранні, бородавчасті, сильно стиснуті,
 крилаті; дзьобики однакової довжини з
 горішками, прямі. Базальні л. 3-розсічені, їх
 сегменти вузькі ланцетоподібні. Нижні ст.
 л. розсічені на довгі і вузькі ланцетоподібні
 сегменти, черешкові. Верхні ст. л. – вузькі

ланцетоподібні, сидячі. Ст. і л. густо опушені
 довгими шовковистими волосками. К. з
 веретеноподібними бульбами. Кальцефіл.
 Трав. р., Брч., 20-50 см, IV-VI.

..... **22. Ж. ілірійський – *R. illyricus* L.**

На степових ділянках, трав. схилах та
 пасовищах на Поділлі. Спорадично.

26. (23). Зав. і горішки не опушені.
 Принаймні нижні ст. л. черешкові, подібні до
 базальних л. 29

– Зав. і горішки опушені. Всі ст. л.
 сидячі 27

27. Квл. голе або слабко опушене. Луски,
 що огортають основи базальних л. і стебло
 відсутні або ледь розвинуті. Базальних л. 2-5,
 їх л. пластинки лопатеві 28

– Кв. 15-20 мм у діаметрі. Квл. густо
 опушене. Основи базальних л. і стебло
 огортають 1-4(5) виражених лусок. Базальних
 л. 1-2(5); їх л. пластинки до 10 см завш.,
 ниркоподібні або округлі, пильчастокраї,
 інколи – 3-роздільні, опушені знизу. Ст. л.
 розсічені на (5)7-9(11) ланцетоподібних
 зубчастокраїх сегментів. Ст. масивне,
 прямостояче. Трав. р., Брч., (10)20-40(70) см,
 IV-VI. ... **23. Ж. кашубський – *R. cassubicus* L.**

У широколистяних лісах, на узліссях
 та у чагарниках. У Карпатах, на Поліссі та
 Лісостепу. Спорадично.

28. Кв. 15-20 мм у діаметрі. Квл. слабко
 опушене. Базальних л. 2-3, лопатеві, опушені
 знизу. Луски при основі базальних л. відсутні
 або слабко розвинуті. Ст. л. сильно розсічені;
 їх сегменти зубчастокраї або лопатеві.
 Трав. р., Брч., (10)20-40(70) см, IV-VI.

..... **24. Ж. фальшивий**

– ***R. fallax* (Wimm. et. Grab.) Sloboda**
 На вологих луках та у чагарниках.
 У Карпатах, на Поліссі та Лісостепу.
 Спорадично.

Прим. Вид є проміжним за
 морфологічними ознаками між *R. cassubicus*
 та *R. auricomus*.

– Кв. 15-20 мм у діаметрі. Квл. голе, інколи слабко опушене. Базальних л. (3)5-7, принаймні частина з них 3- або 5-роздільні, зазвичай голі знизу. Ст. л. з вузькими цільнокраїми сегментами. Трав. р., Брч., (15)20-30(45) см, (IV)V-VI.

25. Ж. золотистий – *R. auricomus* L.

У лісах, на узліссях та у чагарниках. У Карпатах, на Поліссі та Лісостепу. Спорадично.

29. (26). Зав. і горішки гладкі або зморшкуваті, але без шипів 30

– Кв. 4-12 мм у діаметрі. Квл. опушене. Зав. 4-8, з пухирчастими або/і шипастими випинаннями. Горішки 6-8 мм, з вираженими шипами та облямівкою; їх носици прямі довгі. Квн. циліндричні. Базальні л. цільнокраї або лопатеві; ст. л. сильно розсічені на вузькі ланцетоподібні або лінійчаті сегменти. Трав. р., Орч., (15)20-30(60) см, (IV)V-VI.

..... **26. Ж. польовий – *R. arvensis* L.**

На полях та сухих засмічених ділянках. У Карпатах звичайно, у Лісостепу – спорадично. Рудерально-сегетальний вид.

30. Зав. і горішки з гладкою поверхнею, інколи вкриті дрібними випинаннями. Горішки з вираженим дзьобиком. Нект. при основі пел. прикриті лусками 31

– Кв. 5-10 мм у діаметрі, багаточисельні. Пел. і чшл. по 5. Кв. і чшл. опушені. Зав. і горішки дрібні (~1 мм), чисельні (70-100), розміщуються на видовженому циліндричному квл. Горішки ледь стиснуті, зморшкуваті з редукованим дзьобиком. Нект. не прикриті лусками або ж луски вузькими смужками оточують нект. по периметру. Базальні л. ниркоподібні, лопатеві. Нижні ст. л. черешкові, 3- або 5-роздільні або розсічені з широкими сегментами. Верхні ст. л. сидячі, трилопатеві. Всі л. товсті. Ст. міцне, з вираженою центральною порожниною, б.-м. голе. Трав. р., Орч., (20)30-50(80) см, (V)VI-X. **27. Ж. отруйний – *R. sceleratus* L.**

На заплавах, луках, болотах та вздовж берегів водойм. По всій території б.-м.

звичайно.

Прим. На Україні вид представлений виключно підвидом *R. sceleratus* subsp. *sceleratus*.

31. Середні сегменти л. пластинок базальних л. розміщені на власних черешечках 32

– Середні сегменти л. пластинок базальних л. сидячі або ж л. не розсічені 34

32. Ст. при основі не має вираженого ріпоподібного здуття, поступово звувається доверху. Крщ. відсутнє 33

– Кв. 20-30 мм у діаметрі. Пел. 5. Чшл. 5, відгинаються донизу під час цвітіння. Квл. опушене. Горішки 2-4 мм, облямовані, з коротким гачкуватим дзьобиком, гладкі або з дрібними випинаннями. Квн. з борозенками. Базальні л. черешкові, трирозсічені, з ромбоподібними сегментами л. пластинки. Нижні ст. л. подібні до базальних, але менші. Верхні ст. л. сидячі, 3- або 5-розсічені, долі л. пластинки лінійчаті. Ст. при основі ріпоподібно розросле, згрубіле і зморшкувате. Р. повністю густо опушені. Трав. р., Брч., (10)15-35(60) см, V-VII(VIII).

..... **28. Ж. бульбистий – *R. bulbosus* L.**

На сухих луках у Карпатах та Лісостепу. Спорадично.

Прим. В Україні вид представлений виключно підвидом *R. bulbosus* subsp. *bulbosus*.

33. Повзучі голі або слабко опушені р. з довгими столонами, що вкорінюються у вузлах. Кв. 10-30 мм. Пел. 5. Чшл. 5, опушені, не відгинаються під час цвітіння. Горішки ~3 мм; їх дзьобики б.-м. прямі, короткі (~1 мм). Квн. борозенчасті, опушені або майже голі. Базальні л. черешкові, трирозсічені, з широкими трилопатевими сегментами. Нижні ст. л. черешкові, сильніше розсічені. Верхні ст. л. сидячі, розсічені. Середній сегмент л. пластинок розміщується на довгому власному черешечку. Трав. р., Брч., (15)20-50(80) см, V-VIII(IX).

..... **29. Ж. повзучий – *R. repens* L.**

На вологих місцях, особливо на порушених ділянках. Звичайно по всій території.

– Прямостоячі густо опушені р. з вираженою розеткою базальних л., без столонів. Кв. 15-25 мм. Пел. 5. Чшл. 5, відгинаються донизу під час цвітіння. Горішки 2,5-3 мм, гладкі або з дрібними випинаннями по периметру, облямовані; їх дзьобики гачкувато загнуті, короткі (~0,5 мм). Квн. гранені або бороздчасті, опушені. Базальні л. черешкові, трирозсічені, з широкими трилопатовими сегментами. Нижні ст. л. черешкові, сильніше розсічені. Верхні ст. л. сидячі, розсічені. Середній сегмент л. пластинок розміщується на довгому власному черешечку. Трав. р., Брч., (10)20-30(50) см, (V)VI-VIII(IX).

..... **30. Ж. сардинський – *R. sardous*** Crantz

На вологих ділянках, полях, вздовж доріг. У Карпатах, Лісостепу та на Поліссі. Б.-м. звичайно.

34. (31). Невисокі (до 30 см) гірські р. з розвинутим крщ. Квл. сильно видовжене, циліндричне 35

– Р. від 30 см і вище, без кореневища або з дуже коротким крщ. Квл. випукле або округле 37

35. Крщ. волокнисте, нерівномірно потовщене, вертикальне або косонаправлене, з китицями волокон, що стирчать з л. рубців при основі ст. або по всьому кореневищу ... 36

– Кв. 20-30 мм у діаметрі, малочисельні (1-5). Пел. 5. Чшл. 5, опушені, не відгинаються під час цвітіння. Квл. щетинисте лише на верхівці. Горішки ~3 мм, широко-яйцеподібні, з загостреним килем і коротким дзьобиком. Квн. циліндричні або слабко борозенчасті після відцвітання. Базальних л. 1-3, довгочерешкові, 3- або 5-розсічені; їх сегменти широкі, зубчастокраї. Нижні ст. л. черешкові, подібні до базальних. Верхні ст. л. сидячі, розсічені на вузькі ланцетоподібні сегменти. Л. опушені. Ст. опушені або майже голі. Крщ. гладке, б.-м. рівномірно потовщене, горизонтальне. Трав. р., Брч., (10)15-30 см,

VI-VII(VIII).

31. Ж. карпатський – *R. carpaticus* Herlich

На вапнякових виходах та кам'янистих розсипах у верхньому монтанному, субальпійському і альпійському поясах Карпат. Рідко.

36. Всі л. голі або слабко опушені. Кв. ≤ 2 см. Пел. 5, луски нект. короткі (ширші ніж довші). Чшл. 5, опушені, не відгинаються під час цвітіння. Квл. щетинисте лише на верхівці, нижче (в тому числі на рівні прикріплення тичинок) голе. Горішки 1,5-2 мм мм, широко-яйцеподібні, з загостреним килем і коротким гачкуватим дзьобиком. Квн. опушені, циліндричні або слабко бороздчасті після відцвітання. Базальних л. 1-3(5), довгочерешкові, 3- або 5-розсічені; їх сегменти широкі, зубчастокраї. Нижні ст. л. черешкові, подібні до базальних. Верхні ст. л. сидячі, розсічені на вузькі ланцетоподібні сегменти. Ст. і молоді л. б.-м. голі. Крщ. горбисте, з китицею довгих волокон поблизу основи ст. Трав. р., Брч., 5-15(30) см, (V)VI-VII(VIII).

..... **32. Ж. гірський – *R. montanus*** Willd.

На вапнякових виходах, полонинах та кам'янистих розсипах вище монтанного поясу у Карпатах. Рідко.

Прим. Вид *R. montanus* морфологічно і цитогенетично близький до іншого виду – *R. pseudomontanus* Schur, від якого відрізняється довшим загнутим дзьобиком (1/3-1/4 довжини горішка). Для *R. pseudomontanus* характерний дуже короткий редукований дзьобик горішка. Ймовірно, ці види є синонімами.

– Л. виражено опушені. Пел. 5, луски нект. продовгасті, двовипуклі на кінчиках, виражено довші ніж ширші. Чшл. 5, сильно опушені, не відгинаються під час цвітіння. Квл. щетинисто опушене, в тому числі на рівні прикріплення тичинок. Горішки 1,5-2 мм мм, з загостреним килем і коротким притиснутим гачкуватим дзьобиком. Квн. опушені, циліндричні або ледь борозенчасті після відцвітання. Базальних л. 1-3(5), довгочерешкові, 3- або 5-розсічені; їх сегменти

широкі, зубчастокраї. Нижні ст. л. черешкові, подібні до базальних. Верхні ст. л. сидячі, розсічені на вузькі ланцетоподібні сегменти. Ст. опушені. Крщ. горбисте, з китицею довгих волокон поблизу основи ст. Трав. р., Брч., (5)10-25(30) см, V-VII(VIII).

... **33. Ж. гірськолюбний – *R. oreophilus* Bieb.**

На полонинах, вапнякових виходах та кам'янистих розсипах у субальпійському поясі Карпат. Вид відомий з Чивчин, проте може бути віднайдений у інших регіонах Карпат. Рідко.

37. (34). Кв. опушене. Квн. бороздчасті або гранені під час цвітіння 38

– Кв. голе. Квн. циліндричні 39

38. Л. сильно розсічені на лінійчасті або вузькі ланцетоподібні сегменти, сильно опушені. Кв. 18-25 мм у діаметрі. Пел. 7-14 мм завдовжки. Горішки зі слабо загнутим коротким ($\leq 0,5$ мм) дзьобиком, облямовані. Ст. галузисті, при основі відстовбурчено опушені або голі; вгорі – опушені прилягаючими волосками. Трав. р., Брч., (20)30-60(130) см, VI-VII(VIII).

34. Ж. багатоквітковий – *R. polyanthemos* L.

У світлих лісах і чагарниках, на узліссях та луках. По всій території, спорадично.

Прим. В Україні вид представлений виключно підвидом *R. polyanthemos* subsp. *polyanthemoides* (Boreau) Ahlfvengren in Neuman.

– Л. 3(5)-роздільні, сегменти л. пластинокширокі, овальні або ланцетоподібні, інколи лопатеві. Кв. 20-35 мм у діаметрі. Пел. 15-20 мм завдовжки. Горішки з довгим (~1,5 мм) сильно загнутим або закрученим спірально дзьобиком, облямовані лише зверху. Ст. слабо галузисті, повністю опушені відстовбурченими і/або прилягаючими волосками. Трав. р., Брч., (20)35-50(100) см, VI-VII(VIII).

..... **35. Ж. лісовий – *R. serpens* Schrenk**

У лісах і чагарниках, на узліссях, галявинах і луках. У Карпатах, спорадично.

Прим. В Україні вид представлений

виключно підвидом *R. serpens* subsp. *nemorosus* (DC.) G. Lorz.

39. (37). Кв. (15)20-30(40) мм у діаметрі. Горішки 4-5 мм завдовжки, з довгими (~1,5 мм) закрученими дзьобиками, облямовані. Сегменти л. пластинок базальних л. широкі, яйцеподібні, лопатеві. Р. повністю відстовбурчено опушені. Трав. р., Брч., (20)30-70(100) см, (V)VI-VII.

36. Ж. шерстистий – *R. lanuginosus* L.

У широколистяних лісах та чагарниках. У Карпатах, Лісостепу та на Поліссі. Б.-м. звичайно.

– Кв. 15-25 мм у діаметрі. Горішки 2-3,5 мм завдовжки, з коротким (0,5-0,7 мм) загнутими дзьобиками. Сегменти л. пластинок базальних л. вузькі, ланцетоподібні або овальні, лопатеві або зубчастокраї. Р. голі або слабо опушені прилеглими волосками, рідше – відстовбурченими або курчавими волосками. Трав. р., Брч., 20-100(120) см, (V)VI-VIII(IX). **37. Ж. їдкий – *R. acris* L.**

У лісах і чагарниках, на галявинах, луках і узліссях. По всій території звичайно.

Прим. *R. acris* – дуже мінливий вид, в межах якого виділяють цілий ряд підвидів. Р. 10-20 см, густо опушені; л. 3-роздільні; суцв. лише з 1-3(5) кв. – subsp. *borealis* (Regel) Numan. Р. 20-50 см, голі або слабо опушені прилягаючими волосками; сегменти л. пластинок лінійчасті або ланцетоподібні, загострені; чшл. голі; суцв. багатоквіткові; може бути присутнє коротке вертикальне крщ. – subsp. *acris*. Р. >50 см, густо опушені; сегменти л. пластинок продовгасті яйцеподібні або овальні; чшл. опушені відстовбурченими волосками; суцв. багатоквіткове, інколи формується горизонтальне крщ. – subsp. *strigulosus* (Schur) Nul. Р. 50-120 см, густо опушені; сегменти л. пластинок продовгасті яйцеподібні або овальні; чшл. опушені прилягаючими волосками; суцв. багатоквіткове, інколи формується горизонтальне крщ. – subsp. *friesianus* (Jordan) Rouy et Fouc.

***Thalictrum* L. – Рутвиця**

1. Тич. нитки розширені поблизу пиляків; не тонші ніж пиляки. Суцв. складний щиток або зонтик 2

– Тич. нитки тонкі, не розширюються зверху, тонші за пиляки. Суцв. китицеподібне 3

2. Суцв. компактний зонтик. Кв. на прямостоячих квн. Оцв. біла або блідо-рожева. Тич. нитки щонайменше вдвічі ширші за пиляки, білі або жовті. Горішки 3-4 мм, овальні, ребристі, сидячі; дзьобики гачкуваті, ~1 мм завдовжки. Л. пірчато-складні; листочки округлі, цілнокраї або трилопатеві, сірувато-зелені. Ст. і л. голі. Трав. р., Брч., 15-40 см, V-VI.

1. Р. гачкувата (Ремана) – *Th. uncinatum* Rehmman

На степових ділянках і вапняках на заході Поділля. Рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

Прим. Інколи також виділяють *Th. podolicum* Lesouyer, який відрізняється опушеними знизу вздовж жилок л. пластинками, розлогим пірамідальним суцв., жовтуватими тич. нитками і лише дещо зігнутих, а не гачкуватими дзьобиками горішків. Вид описаний на основі гербарного зразка, проте так і не був повторно віднайдений у природі.

– Суцв. розлогий, рідше компактний, щиток. Кв. на довгих (~2 см) прямостоячих квн. Оцв. зеленувата. Тич. нитки однакової ширини або дещо ширші за пиляки, рожевувато-червоні або рожеві. Горішки ~7 мм, овальні, з трьома повздовжніми крилами, звисають на довгих ніжках; дзьобики короткі, притиснуті до горішків. Л. багатократно трійчато-складні; листочки округлі або яйцеподібні, лопатеві або округлозубчато-краї, сірувато-зелені. Ст. і л. голі. Трав. р., Брч., 40-120(150) см, V-VI(VII).

2. Р. орликолиста – *Th. aquilegifolium* L.

У тінистих лісах, вологих чагарниках, на узліссях та галявинах. У Карпатах, Лісостепу і на Поліссі. Спорадично.

3. (1). Л. 3-, 4- або 5-кратно трійчато-складні. Загальна довжина л. приблизно рівна або дещо більша його ширини 4
– Л. 2- або 3-пірчато-складні. Загальна довжина л. значно перевищує його ширину ... 5

4. Кв. жовті, повислі. Приймочки торочкуваті. Горішків ~10, сидячі, сплюснуті, з вираженими борозенками; дзьобики завдовжки з горішки. Р. смердючі, вкриті залозистими і довгими незалозистими волосками. Крщ. коротке. Трав. р., Брч., 20-40(50) см, VI-VII(VIII).

3. Р. смердюча – *Th. foetidum* L.

На вапнякових виходах на Поділлі та Розточчі. Рідко. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009).

– Кв. жовтувато-зелені, повислі або випрямлені. Приймочки б.-м. гладкі. Горішків 3-15, не сплюснуті або лише слабко стиснуті, зі слабко вираженими борозенками; дзьобики значно коротші горішків. Р. голі або слабко вкриті виключно залозистими волосками. Крщ. коротке, формує дернину. Трав. р., Брч., (15)20-100(150) см, VI-VII.

4. Р. мала – *Th. minus* L.

У світлих лісах, сухих чагарниках, галявинах та узліссях, на трав. схилах та луках. По всій території звичайно.

Прим. В Україні вид представлений кількома підвидами. Л. розміщені лише в нижній половині пагона; листочки шкірясті, з виступаючими жилками знизу; р. 15-50(80) см – subsp. *olympicum* (Boiss. et Heldr.) Strid. Л. розташовані по всьому пагону; листочки (10-20 мм завш.) не мають виражено виступаючих жилок знизу; відгалуження рахісу циліндричні або сплюснені; р. 10-40 см – subsp. *pseudominus* (Borbás) Soó in Soó et Jáv. Л. розташовані по всьому пагону; листочки (4-30 мм завш.) не мають виражено виступаючих жилок знизу; відгалуження рахісу виражено ребристі; р. 25-120(150) см – subsp. *minus*.

5. (3). Надв'язальця у тичинок відсутні або дуже короткі 6

– Кв. жовтувато-зелені, повислі або

випрямлені. Горішки продовгасті, ребристі; дзьобики короткі, стрілоподібні. Л. 2- або 3-пирчастоскладні; листочки ланцетоподібні або лінійчаті, лопатеві, зубчастокраї або цілнокраї. Р. голі, з довгими підземними столонами. Трав. р., Брч., (20)30-70(120) см, VI-VII(VIII). **5. Р. проста – *Th. simplex* L.**

Вологі широколистяні ліси, вологі луки та чагарники, інколи на вапнякових виходах. По всій території спорадично.

Прим. Імовірно, в Україні вид представлений виключно підвидом *Th. simplex* subsp. *simplex*, який має продовгасті клиноподібні, лопатеві або зубчастокраї листочки верхніх ст. л.; вузькі щільні суцв. з л., які присутні до самої верхівки суцв.; короткі квн. Проте можуть бути віднайдені й інші підвиди. Листочки верхніх ст. л. вузькі ланцетоподібні або лінійчаті, цілнокраї; л. у верхній частині суцв. відсутні; квн. короткі – subsp. *galioides* (DC.) Korsh.

6. Оцв. жовта. Тич. з дуже короткими редукованими надв'язальцями. Горішки еліптичні, з 6 поздовжніми борозенками; з короткими гачкуватими дзьобиками. Л. 2- або 3-пирчастоскладні, не блискучі. Молоді л. з прилисточками. Листочки обернутояйцеподібні або овальні, зубчастокраї або лопатеві, на окремих черешечках. Присутні підземні столони. Трав. р., Брч., (40)60-100(120) см, VI-VII(VIII). **6. Р. жовта – *Th. flavum* L.**

Вздовж берегів рік, на вологих луках і у чагарниках. По всій території спорадично.

– Оцв. зеленувато-жовта. Тич. без надв'язалець. Горішки еліптичні або S-подібно зігнуті, з 8-10 вираженими поздовжніми борозенками і гострим коротким дзьобиком. Л. 2- або 3-пирчастоскладні, блискучі, без прилисточків. Листочки нижніх ст. л. овальні або клиноподібні, а верхніх – вузькі ланцетоподібні або лінійчаті, сидячі. Крщ. коротке, формує дернину. Трав. р., Брч., 60-120(150) см, VI-VII. **7. Р. блискуча – *Th. lucidum* L.**

Переважно вздовж берегів рік, а також на вологих луках та чагарниках. По всій

території спорадично.

***Adonis* L. – Горлицвіт**

1. Орч. р. Оцв. червона або оранжева. Пел. 5-8. Тич. чорно-червоні. Базальні л. не редуковані 2

– Брч. р. Оцв. жовта. Пел. 10-20. Тич. жовті. Базальні л. редуковані до лусок 5

2. На зовнішній від осі квл. поверхні горішка присутні гострі або округлі виступи-зубчики 3

– Кв. 15-25 мм у діаметрі. Зовнішня поверхня горішка гладка або з невеликим зубчиком знизу; дзьобик (стовпчик) рівний, однакового кольору з горішком. Чшл. голі, щонайменше дорівнюють 2/3 довжини пелюсток. Трав. р., Орч., 25-45(60) см, VI-VII(IX). **1. Г. однорічний – *A. annua* L.**

Зрідка культивується як дек. р., інколи дичавіє. Може бути віднядена вздовж доріг, на полях та у посівах. Спорадично.

Прим. В Україні вид представлений виключно підвидом *A. annua* subsp. *annua*.

3. Чшл. голі або слабо опушені. Дзьобики горішків повністю зелені, одного кольору з горішками 4

– Кв. 20-30 мм у діаметрі. Чшл. густо опушені, дорівнюють 1/3-1/2 довжини пелюсток. Горішки темні, з одним зубчиком, що розміщується поблизу дзьобика (стовпчика). Дзьобики рівні, короткі, кінчики дзьобиків чорні. Ст. повністю або принаймні знизу опушені. Трав. р., Орч., (10)20-50 см, V-VII(VIII). **2. Г. полум'яний – *A. flammea* Jascq.**

На сухих схилах, степових ділянках, у полях та на вапняках. На Поділлі. Спорадично.

4. Кв. 10-35 мм у діаметрі. Оцв. червона або оранжева, рідше жовта. Чшл. дещо коротші ніж пел. Горішки 3,5-6 мм, з поперечним рубцем посередині і двома

зубчиками: нижній гострий і довгий, а верхній – маленький, округлий, розміщується на 1/3 відстані від дзьобика (стовпчика). Трав. р., Орч., 20-60(70) см, V-VII(VIII).
..... **3. Г. літній – *A. aestivalis* L.**

На сухих схилах, вздовж доріг, у посівах та на полях, переважно на вапняках. На Поділлі спорадично, у інших районах – рідко.

– Кв. 10-25 мм у діаметрі. Оцв. жовта, рідше оранжева. Горішки 2,5-4 мм, без поперечного рубця посередині, з двома зубчиками: нижній гострий і довгий, а верхній – маленький, округлий, безпосередньо біля дзьобика. Трав. р., Орч., 10-25(50) см, VI-VII(VIII).
..... **4. Г. дрібноплодий – *A. microcarpa* DC.**

На сухих схилах, вздовж доріг, у посівах та на полях, переважно на вапняках. На Поділлі рідко.

5. (1). Кв. (20)30-40(80) мм у діаметрі. Пел. до 40 мм. Чшл. становлять 1/3 від довжини пелюсток, опушені. Горішки округлі, зморшкуваті, густо опушені, з гачкуватим дзьобиком. Сегменти л. пластинки вузькі, лінійчаті, цільнокраї. Ст. пряме або розгалужене. Трав. р., Брч., (10)20-40(45) см, IV-V. **5. Г. весняний – *A. vernalis* L.**

У ксеротермних угрупованнях і чагарниках. На Поліссі та у Лісостепу рідко. Інколи культивується як дек. р. Охорон. ЧКУ (Дідух 2009) і CITES (1973).

– Кв. 10-25 мм у діаметрі. Пел. до 20 мм. Чшл. становлять 1/3 від довжини пелюсток, опушені. Горішки округлі, зморшкуваті, опушені лише при основі, з гачкуватим дзьобиком. Сегменти л. пластинки вузькі, лінійчаті, цільнокраї. Ст. сильно розгалужене. Трав. р., Брч., 10-15(25) см, IV-V.

6. Г. волжський – *A. volgensis* Steven ex DC.

На луках та сухих схилах, а також степових ділянках на півдні Поділля. Рідко. Охорон. ЧКУ як *A. volgensis* Steven ex DC. (Дідух 2009).

Використані джерела

- Ворошилов В.Н. 1945.** Заметки по систематике видов аконита флоры СССР. *Ботан. журн.* **30** (3): 125–143.
- Ворошилов В.Н. 1990.** Европейские виды рода *Aconitum* L. *Бюлл. глав. бот. сада.* **158**: 36–41.
- Дідух Я.П. (ред.) 2009.** Червона книга України. Рослинний світ. Глобалконсалтинг, Київ.
- Кобів Ю. 2004.** Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. Наук. думка, Київ.
- Комаров В.А., Шишкин Б.К. (ред.) 1937.** Флора СССР. Т. VII. Изд-во АН СССР, Санкт-Петербург.
- Новіков А.В. 2009.** Акони́ти Українських Карпат. Роль гірських резерватів і національних парків у збереженні природної спадщини гірських територій (*Мат-ли міжнар. наук.-практ. конф., Кострино 23-25 вересня, 2009 р.*): 185–190.
- Новіков А.В. 2010.** Деякі питання охорони аконітів Українських Карпат. *Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин (Мат-ли міжнар. наук. конф., Київ, 11-15 жовтня 2010 р.)*: 151–156.
- Новіков А.В., Мітка Ю. 2011а.** Рід *Aconitum* L. в Українських Карпатах. *Studia Biologica* **5** (2): 153–172.
- Новіков А.В., Мітка Ю. 2011б.** Ключ для визначення видів роду *Aconitum* L. (Ranunculaceae Juss.) Українських Карпат. *Біологічні системи* **3** (1): 51–55.
- Прокудин Ю.Н. (ред.) 1987.** Определитель высших растений Украины. Наук. думка, Киев.
- Стойко С.М., Тасенкевич Л.О., Мілкіна Л.І. та ін. 1982.** Флора і рослинність Карпатського заповідника. Наук. думка, Київ.
- Цвелев Н.Н. 2001.** Флора Восточной Европы. Т. X. Мир и семья, Санкт-Петербург.
- Чопик В.І. 1977.** Визначник рослин Українських Карпат. Наук. думка, Київ.
- Ascheron P., Graebner P. 1929.** Synopsis der Mitteleuropäischen Flora. Band V, Abtheilung 2. Verlag von Gebrüder Borntraeger, Leipzig.
- Beldie A. 1977.** Flora României. Determinator ilustrat al plantelor vasculare. T. 1. Edit. Acad. Repub. Soc. Rom., București.
- Bern Convention 1999.** Convention on conservation of European wildlife and natural habitats. Appendix I. Bern.
- CITES 1973.** Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. Appendix II. Washington.
- Соок С.Д.К. 1963.** Studies in *Ranunculus* subgenus *Batrachium* (DC.) A. Gray II. General morphological considerations in the taxonomy of the subgenus. *Watsonia* **5** (5): 294–303.

- DOMIN K. 1929.** Kritické poznámky o družích rodu *Aconitum* na Podkarpatské Rusi. *Věda Přír., Praha* **10**: 304–309.
- DOSTAL J. 1954.** Klíč k úplné květeně ČSSR. Nakladatelství ČSAV, Praha.
- DOSTAL J. 1989.** Nová květena ČSSR. T. 1. Academia, Praha.
- EMADZADE K., GEHRKE B., LINDER H.P., HÖRANDL E. 2011.** The biogeographical history of the cosmopolitan genus *Ranunculus* L. (Ranunculaceae) in the temperate to meridional zones. *Mol. Phylogenet. Evol.* **58**: 4–21.
- FISCHER M.A., OSWALD K., ADLER W. 2008.** Exkursionsflora für Österreich, Liechtenstein und Südtirol. Biologiezentrum der Oberösterreichischen Landesmuseen, Linz.
- FLORA EUROPAEAE DATABASE 2012.** Database of European Plants (ESFEDS). Royal Botanical Garden, Edinburgh. <http://rbg-web2.rbge.org.uk/FE/fe.html>.
- FUTÁK J., BERTOŤOVÁ L. (eds) 1982.** Flóra Slovenska. T III. Věda, Bratislava.
- GÁYER G. 1930.** Nachträge und Berichtigungen zur Bearbeitung der Gattung *Aconitum* in der Ascherson-Graebnerschner Synopsis. *Mag. Bot. Lap.* **29**: 39–48.
- HEGI G. 1912.** Illustrierte Flora von Mitteleuropa. T. 3. Lehman, München.
- HEJNÝ S., SLAVÍK B. (red.) 1988.** Květena České Socialistické Republiky. T. 1. Academia, Praha.
- HOLUB J. 1956.** Příspěvek ke květeně Slovenského krasu. II. *Preslia, Praha* **26**: 87–97.
- HOOT S. 1991.** Phylogeny of the Ranunculaceae based on epidermal microcharacters and macromorphology. *Syst. Bot.* **16** (4): 741–755.
- HOOT S. 1995.** Phylogeny of the Ranunculaceae based on preliminary *atpB*, *rbL* and 18S nuclear ribosomal DNA sequence data. *Plant Syst. Evol.* **9** (suppl.): 241–251.
- HÖRANDL E., PAUN O., JOHANSSON J.T., LEHNEBACH C., ARMSTRONG T., CHEN L., LOCKHART P. 2005.** Phylogenetic relationships and evolutionary traits in *Ranunculus* s.l. (Ranunculaceae) inferred from ITS sequence analysis. *Molec. Phylog. Evol.* **36**: 305–327.
- HÖRANDL E., EMADZADE K. 2011.** The evolution and biogeography of alpine species in *Ranunculus* (Ranunculaceae) – a global comparison. *Taxon* **60** (2): 415–426.
- HÖRANDL E., EMADZADE K. 2012.** Evolutionary classification: a case study on the diverse plant genus *Ranunculus* L. (Ranunculaceae). *Perspect. Plant Ecol.* **14**: 310–324.
- IPNI 2012.** International Plant Names Index. Prep. by: Plant Names Project, Harvard University Herbaria, Kew Royal Botanic Garden, Australian National Herbarium. <http://www.ipni.org/index.html>.
- JABBOUR F., RENNER S. 2011.** *Consolida* and *Aconitella* are an annual clade of *Delphinium* (Ranunculaceae) that diversified in the Mediterranean basin and the Irano-Turanian region. *Taxon* **60** (4): 1029–1040.
- JABBOUR F., RENNER S. 2012.** A phylogeny of Delphinieae (Ranunculaceae) shows that *Aconitum* is nested within *Delphinium* and that Late Miocene transitions to long life cycles in the Himalayas and southwest China coincide with bursts in diversification. *Mol. Phylogenet. Evol.* **62**: 928–942.
- JALAS J., SUOMINEN J. (eds) 1989.** Atlas Florae Europaeae. Distribution of vascular plants in Europe. 8. Nymphaeaceae to Ranunculaceae. Commit. Map. Flora Europe & Soc. Biol. Fennica Vanamo, Helsinki.
- MITKA J. 2003.** The genus *Aconitum* L. (Ranunculaceae) in Poland and adjacent countries. A phenetic-geographic study. Zakład Poligraf. U-tu Jagiellońskiego, Kraków.
- MITKA J. 2008.** *Aconitum moldavicum* Hacq. (Ranunculaceae) and its hybrids in the Carpathians and adjacent regions. *Roczn. Bieszczadzkie* **16**: 233–235.
- MITKA J., NOVIKOFF A. 2011.** The genus *Aconitum* L. in Ukraine. *Мам-лу XIII з'їзду УБТ (Львів, 19-23 вересня 2011 р.)*: 65.
- MOSYAKIN S.L., FEDORONCHUK M.M. 1999.** Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. M.G. Kholodny Institute of Botany, Kiev.
- NOVIKOFF A.V., MITKA J. 2011.** Taxonomy and ecology of the genus *Aconitum* L. in the Ukrainian Carpathians. *Wulfenia* **18**: 37–61.
- PAUN O., LEHNEBACH C., JOHANSSON J.T., LOCKHART P., HÖRANDL E. 2005.** Phylogenetic relationships and biogeography of *Ranunculus* and allied genera in the Mediterranean and the European alpine system (Ranunculaceae). *Taxon* **54** (4): 911–930.
- PAUN O., SCHÖNSWETTER P., WINKLER M., INTRABIODIV CONSORTIUM, TRIBSCH A. 2008.** Historical divergence vs. contemporary gene flow: evolutionary history of the calcicole *Ranunculus alpestris* group (Ranunculaceae) in the European Alps and the Carpathians. *Mol. Ecol.* **17**: 4263–4275.
- REICHENBACH H.G.L. 1838.** Icones florum germanicae et helveticae. Bd. I. Sumtibus Ambrosii Abel, Lipsiae.
- RONIKIER M. 2010.** Distribution of the arctic-alpine *Ranunculus glacialis* (Ranunculaceae) in the Carpathians, with a new locality in the Fagaras Mountains (Romania). *Polish Bot. J.* **55** (1): 199–207.
- ROTHMALER W. 2009.** Exkursionsflora von Deutschland. B. 3. Gefäßpflanzen: Atlasband. Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg.
- RUTKOWSKI L. 2008.** Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej. PWN, Warszawa.
- SEITZ W., ZINSMEISTER H.D., ABICHT M. 1972.** Beitrag zur Systematik der Gattung *Aconitum* in Europa. *Bot. Jahrb. Syst.* **92** (4): 490–507.
- SKALICKÝ V. 1982.** Notula systematicae, diagnosticae et nomenclaturicae ad *Aconitum* generis investigationem pertinentes. *Preslia, Praha* **54**: 115–122.
- SKALICKÝ V. 1985.** Taxonomische und nomenklatorische

- Bemerkungen zu den Gattungen *Aconitum* L. und *Pulsatilla* Mill. *Preslia, Praha* 57: 135–143.
- SKALICKÝ V. 1990.** Rod *Aconitum* na Československu. *Zprávy Českoslov. Bot. Spol.* 25 (2): 1–27.
- STARMÜHLER W. 2002.** Ranunculaceae subtrib. Delphiniinae exiccatae, Fasc. 5 (Nr. 81-100). *Fritschiana* 30: 1–12.
- STARMÜHLER W., MITKA J. 2001.** Systematics and chorology of *Aconitum* sect. *Napellus* (Ranunculaceae) and its hybrids in the Northern Carpathians and Forest Carpathians. *Thaiszia* 10: 115–136.
- SZAFER W. (red.) 1927.** Flora Polska. Rośliny naczyniowe Polski I ziem ościennych. T. III. Dwuliścienne wolnopłatkowe: Dwuokwiatkowe. PWN, Warszawa – Kraków.
- SZAFER W., KULCZYŃSKI, B. PAWŁOWSKI. 1988.** Rośliny Polskie. Cz. I. PWN, Warszawa.
- TAKHTAJAN A. 2009.** Flowering plants. Springer Science + Business Media B.V., Dordrecht.
- TAMURA M. 1990.** A new classification of the family Ranunculaceae. 1. *Acta Phytotax. Geobot.* 41: 93–101.
- TAMURA M. 1993.** Ranunculaceae. In: KUBITZKY K., ROHWER J.G., BITTRICH V. (eds), The families and genera of vascular plants. Vol. 2. Flowering plants. Dicotyledons: 563–583. Springer Verlag, Berlin.
- TAMURA M. 1995.** Angiospermae. Ordnung Ranunculales. Fam. Ranunculaceae. II. Systematic Part. In: НИПКО П. (ed.), Die natürlichen Pflanzenfamilien, 2nd ed., vol. 17a, IV: 223–519. Duncker & Humblot, Berlin.
- TASENKEVICH L. 1998.** Flora of the Carpathians. Checklist of the native vascular plant species. SNHM, Lviv.
- THE PLANT LIST 2010.** A working list of all plant species. Version 1, released in December 2010. <http://www.theplantlist.org/>
- THOMÉ O.W. 1885.** Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz. Gera, Zezschwitz.
- TUTIN T.G., HEYWOOD V.H., BURGESS N.A. et al. 1964.** Flora Europaea. Vol. 1. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- TUTIN T.G., CHATER A.O. 1993.** Ranunculaceae. In: TUTIN T.G., BURGESS N.A., CHATER A.O. et al. Flora Europaea. Vol. 1. Psilotaceae to Platanaceae: 248–292. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- UTELI A.B., ROY B., BALTISBERGER M. 2000.** Molecular and morphological analyses of European *Aconitum* species (Ranunculaceae). *Plant Syst. Evol.* 224: 195–212.
- ZAPALOWICZ H. 1908.** Conspectus florae Galiciae criticus. T. II. Akad. Umiejętn., Kraków.
- ZIMAN S., KEENER C.S., KADOTA Y., BULAKH E., TSARENKO O., DUTTON B.E. 2004.** A taxonomic revision of *Anemone* L. subgenus *Anemonanthea* (DC.) Juz. *sensu lato* (Ranunculaceae) I. *J. Jpn. Bot.* 79 (1): 43–71.
- ZIMAN S., EHRENDORFER F., KADOTA Y., KEENER C.S., TSARENKO O., BULAKH E., DUTTON B.E. 2005.** A taxonomic revision of *Anemone* L. section *Omalocarpus* DC. *sensu lato* (Ranunculaceae): Part I. *J. Jpn. Bot.* 80 (5): 282–302.

RANUNCULACEAE OF THE WESTERN UKRAINE. I. IDENTIFICATION KEY

ANDREW V. NOVIKOFF

Abstract. In these paper the identification key for Ranunculaceae of Lviv, Transcarpathian (Zakarpattia), Rivne, Volhynia, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi, Ternopil and Khmelnytsk regions (oblasts) is introduced. The key includes 102 species. It is based on contemporary investigations on taxonomy of the family Ranunculaceae. The key is carried out up to the level of species but in some cases there are short remarks about subspecific structure of selected taxa. Also it is supported by short notes about distribution, ornamental usage and protection of represented species.

Key words: Ranunculaceae, Western Ukraine, identification key

State Natural History Museum NAS Ukraine, 18 Teatralna str., Lviv, 79008, Ukraine; novikoffav@gmail.com